

EWA RZECZKOWSKA

WŁADZE KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO WOBEK KOMUNISTYCZNYCH ORGANIZACJI MŁODZIEŻOWYCH W LATACH 1944-1956

Od pierwszych lat funkcjonowania na ziemiach polskich władza komunistyczna kierowała swoje zainteresowanie na uniwersytety oraz szkoły wyższe. Próbowała przejmować nad nimi kontrolę i wpływać na ich profil i zakres kształcenia. Ośrodki akademickie to miejsca zdobywania wiedzy, ale także kształtowania postaw i poglądów politycznych. Władze komunistyczne oczekiwały, że uniwersytety będą realizowały jedno z założeń systemu komunistycznego, którym było wychowanie „nowego człowieka”, formowanie nowych oddanych reżimowi elit intelektualnych, do których zaliczano przede wszystkim środowiska akademickie i naukowe¹. Szczególną rolę w systemie szkolnictwa po II wojnie światowej na Lubelszczyźnie, a także w skali całego kraju, pełnił Katolicki Uniwersytet Lubelski².

Dr EWA RZECZKOWSKA – adiunkt Katedry Historii Najnowszej w Instytucie Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Katedra Historii Najnowszej, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; email: ewrzechkowska@gmail.com

¹ H. GŁĘBOCKI, *Uczelnie wyższe w PRL jako obiekt kontroli operacyjnej ze strony SB (wybrane problemy na przykładzie Krakowa w latach 1975-1989)*, w: *Naukowcy władzy, władza naukowcom. Studia*, red. P. Franaszek, Warszawa 2010, s. 28.

² Szerzej na temat historii KUL-u zob. *Rzeczpospolita Akademicka. Działalność młodzieży studenckiej na KUL-u w II Rzeczypospolitej*, red. M. Ryba, Lublin 2010; *Losy pracowników i studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w czasie okupacji niemieckiej*, oprac. J. Ziółtek, Lublin 2009; *Przestrzeń wolności i prawdy. Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1944-1989*, red. J. Fert, Lublin 2008; *Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. 90 lat istnienia*, red. G. Kramarek, E. Ziemann, Lublin 2008; G. KAROLEWICZ, *Nauczyciele akademicki KUL w okresie międzywojennym*, t. 2: *Biogramy*, Lublin 1996; *Księga pamiątkowa w 75-lecie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wkład*

Katolicki Uniwersytet Lubelski nie wpisywał się w ideologiczne kształtowanie młodzieży, więc traktowany był jako środowisko wrogie, które należy zwalczać. Funkcjonariusze lubelskiego Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w sporządzanych co miesiąc charakterystykach określali uniwersytet przymiotnikami: „reakcyjny”, „wrogi”, „wsteczny”. Na KUL-u ogniskowały się działania komunistycznego aparatu bezpieczeństwa i władz administracyjnych, których celem z jednej strony była walka z Kościołem katolickim, z drugiej – przejęcie kontroli i rozbięcie opozycyjnego środowiska intelektualnego.

Katolicki Uniwersytet Lubelski był pierwszą reaktywowaną w Polsce po II wojnie światowej uczelnią wyższą. Decyzją władz Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) rozpoczął on funkcjonowanie 21 sierpnia 1944 r., od 3 listopada prowadzono już zajęcia akademickie. Reaktywacji uczelni sprzeciwiał się rząd polski na uchodźstwie, bowiem obawiano się, że fakt ten zostanie wykorzystany propagandowo przez komunistów³. Zgoda na funkcjonowanie katolickiej uczelni mogła stanowić legitymizację władzy komunistycznej w Polsce⁴. Instrumentalnemu wykorzystaniu KUL-u starał się zapobiec pierwszy powojenny rektor uczelni ks. Antoni Słomkowski⁵, który bardzo długo odwlekał oficjalny moment spotkania

---

w kulturę polską w latach 1968-1993, red. M. Rusecki, Lublin 1994; *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów uczelni*, red. G. Karolewicz, M. Zahajkiewicz, Z. Zieliński, Lublin 1992; *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925-1939 we wspomnieniach pracowników i studentów*, red. G. Karolewicz, Lublin 1989; *Działalność Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w czasie okupacji*, red. J. Ziółek, Lublin 1983; *Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918-1925*, red. G. Karolewicz, Lublin 1978; *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1969.

³ Odmienne stanowisko od władz emigracyjnych zajmowało kierownictwo Armii Krajowej, a potem Wolność i Niezawisłość (WiN). Przychylnie odnoszono się do pomysłu reaktywowania katolickiej uczelni. Uważano, że jest ona konieczna dla przetrwania narodu pod rządami komunistycznymi. Władze lubelskiego okręgu WiN, według relacji Mariana Gołębiewskiego, przekazały na potrzeby uczelni kwotę kilkuset tysięcy złotych. C.J. MALINOWSKI, *Ksiądz Antoni Słomkowski jako rektor KUL w opinii współczesnych*, w: *Ksiądz rektor Antoni Słomkowski. Stulecie urodzin. Materiały z sympozjum KUL, 5 grudnia 2000*, red. M. Chmielewski, Lublin 2001, s. 79 n.; J. ZIÓLEK, *Ks. Rektor Antoni Słomkowski w powojennej historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2009, t. 22, s. 338.

⁴ Rektor KUL-u ks. Antoni Słomkowski wspominał, że rozmawiał z delegatem Rządu RP na województwo lubelskie Władysławem Cholewą, który zdecydowanie sprzeciwił się otwarciu uniwersytetu. Zob. A. SŁOMKOWSKI, *Wspomnienia z czasów pełnienia obowiązków rektora KUL*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1944-1952. Wspomnienia i relacje*, red. J. Ziółek, Lublin 1999, s. 7, 26-30; rękopis wspomnień ks. Antoniego Słomkowskiego znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL.

⁵ Antoni Słomkowski (1900-1982) – ksiądz, teolog, pierwszy powojenny rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, nazywany jego drugim założycielem. W latach 1944-1946 pełnił obowiązki rektora KUL-u, na stanowisko rektora został wybrany przez Senat uczelni 20 marca 1946.

z przedstawicielami PKWN. Uważał, że władze KUL-u nie powinny utrzymywać oficjalnych kontaktów z PKWN, lecz prowadzić tylko prywatne rozmowy, których celem było odzyskanie gmachu uczelni opuszczonego przez Niemców, a potem systematycznie niszczonego i rozkradanego⁶.

Z kół PKWN dawano nam znać, że oczekują tam wizyty przedstawicieli KUL. Nie można było dłużej zwlekać z nawiązaniem oficjalnych kontaktów. Stąd też 12 września 1944 r. byliśmy razem z p. prof. [Mieczysławem] Popławskim u p. [Bolesława] Bieruta, prezesa PKWN. P. Bierut poprosił na wspólną konferencję p. [Stanisława] Skrzyszewskiego, kierownika Resoru Oświaty. Wizyta miała na celu uzyskanie pomocy dla studentów KUL – nie dla samej uczelni⁷.

Ostatecznie uzyskano gwarancję, że uniwersytet nie zostanie upaństwowiony. W zamian za możliwość wychowywania młodzieży w „duchu demokratycznym” oraz zatrudnienie na KUL-u wykładowców niezależnie od wyznania uczelnia zachowała status szkoły prywatnej i katolickiej⁸.

Pomimo zgody na działalność uczelni władze „Polski lubelskiej” stawiały szereg poważnych trudności przed uniwersytetem, który w czasie wojny stracił budynki, wiele tysięcy książek i pomocy dydaktycznych, a także liczną kadrę naukową⁹. Ksiądz Słomkowski wspominał, że „stan gmachu był wprost opłakany”. Kiedy niedługo po opuszczeniu Lublina przez wojska niemieckie wszedł na dziedziniec KUL-u, to leżał tam jeszcze zabity koń. Uniwersytetowi brakowało środków na odbudowę bazy dydaktycznej i naukowej. W czasie wojny w budynku uczelni mieściły się niemieckie koszary wojskowe i szpital. W celu ogrzania pomieszczeń

Funkcję tę sprawował do 2 października 1951, kiedy został przez władze komunistyczne przymusowo usunięty z uczelni. Był więziony na warszawskim Mokotowie i w Sztumie. Z więzienia zwolniony w 1954. Powrócił na KUL, po 1956 prowadził wykłady zleczone na Wydziale Teologicznym KUL. Zob. J. WARZESZAK, *Ks. Antoni Słomkowski (1900-1982)*, Warszawa 1995; *Ksiądz Rektor Antoni Słomkowski. Stulecie urodzin*; M. PIOTROWSKI, *Wyjątkowy rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego ksiądz profesor Antoni Słomkowski (1900-1982)*, „Nasz Dziennik” z 29-30 marca 2008, nr 75; K.M. WZOREK, *Katolicki Uniwersytet Lubelski w życiu i aktywności ks. Antoniego Słomkowskiego*, Lublin 2012 (praca magisterska napisana w Instytucie Historii KUL na seminarium „Historia XX wieku” pod kierunkiem dr hab. Mirosława Piotrowskiego, prof. KUL) – mps w AKUL.

⁶ Biblioteka Uniwersytecka KUL (dalej: BKUL), Wspomnienia ks. Antoniego Słomkowskiego, rkps 1131, k. 6.

⁷ Tamże, s. 9.

⁸ Tamże; D. GAŁASZEWSKA-CHILCZUK, *Polityka państwa wobec Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w latach 1944-1968*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 2(10), s. 39-41.

⁹ *Losy pracowników i studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w czasie okupacji niemieckiej*, s. 11 n.

palono w piecach książkami i meblami, zaś kościół akademicki został zamieniony na magazyn¹⁰.

Na pierwszej po wojnie inauguracji roku akademickiego w KUL-u obecni byli przedstawiciele władz centralnych i lokalnych, m.in. gen. Nikołaj Bułganin, przedstawiciel rządu sowieckiego przy PKWN, Stanisław Skrzyszewski, kierownik Resortu Oświaty w PKWN, następnie minister oświaty. Obecny był także gen. Zygmunt Berling i wojewoda lubelski Kazimierz Sidor¹¹. Otwarcie uniwersytetu i rozpoczęcie kształcenia nie oznaczało końca problemów. Poważne trudności pojawiły się już w 1947 r., kiedy Ministerstwo Oświaty nie wyraziło zgody na zatwierdzanie stopni naukowych pracowników KUL-u. Groziło to odpływem kadry naukowej na świeckie uczelnie. W kolejnych latach Ministerstwo Oświaty sprzeciwiało się powoływaniu nowych kierunków kształcenia. Celem było ograniczenie liczby studentów świeckich i sprowadzenie uniwersytetu do roli swoistego seminarium duchownego. Pierwszym krokiem w tym kierunku była likwidacja Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych oraz Studium Zagadnień Społecznych i Gospodarczych Wsi. W 1953 r. zamknięta została pedagogika. Jednocześnie ograniczono do minimum działalność organizacji młodzieżowych o charakterze niezależnym i katolickim. Wprowadzono bardzo niskie limity przyjęć na pierwsze lata studiów i uruchomiono propagandę zniechęcającą młodzież do podejmowania nauki w tej uczelni¹².

Palącą sprawą jest zahamowanie awansu naukowego kadrze KUL-u przez robienie trudności przy przeprowadzaniu przewodów habilitacyjnych i doktorskich. [...] Należy ustalić proces postępowania i odpowiednie kryteria przyjmowania z KUL-u na uczelnie państwowe studentów i pracowników naukowych¹³.

¹⁰ BKUL, Wspomnienia ks. Antoniego Słomkowskiego, rkps 1131, k. 10.

¹¹ J. ZIÓŁEK, *Materiałna i naukowa odnowa KUL za rektorstwa ks. prof. Antoniego Słomkowskiego*, w: *Ksiądz rektor Antoni Słomkowski. Stulecie urodzin*, s. 40; M. XSIĘŻOPOLSKA-STRZESZEWSKA, *Moje wspomnienia z KUL*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925-1939 we wspomnieniach pracowników i studentów*, s. 209.

¹² D. GAŁASZEWSKA-CHILCZUK, *Polityka państwa wobec Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, s. 44 n.

¹³ Archiwum IPN, Oddział w Lublinie (dalej: AIPN Lu), Wydział IV, sygn. 08/267, t. 1, k. 177-178, Ciemnogród, Olimp. Materiały dotyczące KUL-u. W latach 1945-1952 rozpracowaniem operacyjnym KUL-u zajmował się rozbudowany Departament V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, nazywany „społeczno-politycznym”, w którego kompetencjach było przeciwdziałanie wpływom Kościoła katolickiego na życie społeczne, a także sprawowanie nadzoru nad szkolnictwem wyższym. W terenie funkcjonowały jego odpowiedniki, czyli Wydział V w Wojewódzkim Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) i Referat V w Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego. W Lublinie Katolicki Uniwersytet „zabezpieczali” funkcjonariusze zatrudnieni w Sekcji VI Wydziału V WUBP. Funkcje kierowników tej sekcji pełnili m.in. por. Antoni Karaś, kpt. Bronisław

Absolwentom nagminnie odmawiano zatrudnienia, wielu musiało schować dyplom katolickiej uczelni, posługując się świadectwem maturalnym¹⁴. Dzięki determinacji rektora KUL-u ks. Antoniego Słomkowskiego, a także dzięki wsparciu finansowemu wiernych i członków Towarzystwa Przyjaciół KUL do końca lat 40. przeprowadzono gruntowny remont budynków dydaktycznych, planowano także rozbudowę bazy naukowo-dydaktycznej uczelni. Częścią działań władz komunistycznych przeciwko katolickiej uczelni było utworzenie w Lublinie w październiku 1944 r. i wspieranie w kolejnych latach Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, a następnie w 1954 r. powołanie w Warszawie Akademii Teologii Katolickiej.

KUL od początku swojego istnienia kładł nacisk nie tylko na kształcenie osób duchownych czy świeckiej inteligencji katolickiej, ale przykładał wagę do katolickiego wychowania swoich studentów. Czynił to poprzez wykłady, organizacje studenckie oraz system stypendialny. Od 1945 r. na KUL-u działały: Sodaliczka Mariańska Akademicka (Akademiczków i Akademiczek), Juventus Christiana, Caritas Academica i Bratniak. Juventus Christiana przy KUL-u rozpoczęła działalność już w 1944 r. W 1946 r. aktywność zainicjowała Caritas Academica¹⁵. W ramach poszczególnych kierunków tworzono studenckie koła naukowe, którymi zajmowali się opiekunowie wskazani spośród pracowników naukowych uczelni. Wraz ze zmianą nastawienia władzy komunistycznej wobec Kościoła katolickiego rozpoczęły się pierwsze planowe represje wobec lubelskiego uniwersytetu. Podjęto działania w celu ograniczenia autonomii uczelni, a także ingerencji w środowisko studentów. Wraz z wejściem w życie dekretu z 28 października 1947 r. ostatecznie zniesiono niezależność uczelni w Polsce i podporządkowano je pod względem naukowym i organizacyjnym Ministerstwu Oświaty, następnie Ministerstwu Szkolnictwa Wyższego¹⁶. W tym samym roku komuniści przystąpili do rozprawy z młodzieżowymi organizacjami katolickimi. Działania te podejmowane

---

Gallant, Stanisław Rutkowski. Współpracowali z funkcjonariuszami Sekcji V Wydziału V WUBP. W lutym 1952 Sekcja VI przekazała Sekcji V całość działań operacyjnych związanych z KUL-em, zaś w 1953, w szczytowym okresie rozwoju struktur aparatu bezpieczeństwa, z Departamentu V wyłączono zagadnienia związane z inwigilacją Kościoła i utworzono osobny Departament XI, który zajmował się wyłącznie tematyką kościelną, zaś sam Departament V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w 1954 przekształcił się w Departament III. W kolejnych latach funkcjonariusze tego departamentu rozpracowywali studentów, a także kadrę naukową uniwersytetu, prowadzili rozliczne działania operacyjne, w tym także operacje dezintegrujące środowisko KUL-u.

¹⁴ K. i E. KRASIŃCY, *Przypadki człowieka KUL-owego*, w: *Z dyplomem KUL w Polskę*, red. Z. Jasińska, M. Staniszevska, Lublin 1994, s. 144 n.

¹⁵ T. BIEDROŃ, *Organizacje młodzieży katolickiej w Polsce w latach 1945-1953*, Kraków 1991, s. 60.

¹⁶ *Dekret o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego z 28 października 1947 roku*, „Dziennik Ustaw” 1947, nr 66, poz. 415.

były dwutorowo: uczestniczyły w nich organa aparatu bezpieczeństwa oraz władze administracyjne, które utrudniały zakładanie nowych kół organizacji katolickich. 5 sierpnia 1949 r. wprowadzono dekret o zmianie przepisów prawa o stowarzyszeniach. Odtąd obowiązywał bezwzględny nakaz rejestracji wszystkich organizacji, wiążący się z przedłożeniem odpowiednim władzom statutu, składu zarządu i listy członków stowarzyszenia. Konsekwencją wprowadzenia dekretu była możliwość ingerencji władz w działalność organizacji i stowarzyszeń kościelnych. W efekcie tych działań Episkopat został zmuszony do zawieszania wszystkich stowarzyszeń kościelnych w kraju¹⁷.

Od 1947 r. Ministerstwo Oświaty nie zatwierdzało nominacji naukowych pracowników uniwersytetu, a profesorom z państwowych uczelni zabraniano podejmowania pracy na KUL-u. Ograniczenie liczby personelu naukowego łączyło się od 1949 r. z procesem redukcji, następnie likwidacji kierunków kształcenia. Władze oświatowe usiłowały także przejąć kontrolę nad kształceniem i wychowaniem studentów KUL-u¹⁸. Temu celowi miały służyć tworzone na uniwersytetach i wspierane przez władze komunistyczne organizacje młodzieżowe: Związek Akademicki Młodzieży Polskiej (ZAMP), Federacja Polskich Organizacji Studenckich (FPOS) oraz Zrzeszenie Studentów Polskich (ZSP). Organizacje te służyły kontroli ideowo-wychowawczej młodzieży i upolitycznieniu procesu nauczania. Ich celem, przy wsparciu Ministerstwa Oświaty, które podejmowało zasadnicze decyzje dotyczące funkcjonowania uczelni, była walka o „dusze młodzieży”, wykształcenie nowej inteligencji, w pełni aprobującej politykę władz komunistycznych.

Szereg uprawnień w tej kwestii miał powołany w lipcu 1948 r. Związek Młodzieży Polskiej (ZMP). Na uniwersytetach działał jego uczelniany odpowiednik ZAMP, który nie tylko zwalczał katolickie organizacje studenckie, ale także przyczynił się do usuwania z uniwersytetów niewygodnej kadry naukowej, przejmował ideologiczną kontrolę nad organizacjami studenckimi¹⁹. ZAMP na terenie szkół wyższych pełnił rolę „pierwszego pomocnika partii” i „przewodniej siły młodzieży”, jako narzędzie PPR/PZPR służył rozbijaniu tradycyjnego środowiska akademickiego, brał udział w akcji „oczyszczania pola” z tych organizacji, które uznawano za wrogie partii komunistycznej, przede wszystkim z organizacji ka-

¹⁷ A. DUDEK, R. GRYZ, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006, s. 46-47.

¹⁸ D. GAŁASZEWSKA-CHILCZUK, *Polityka państwa wobec Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, s. 44.

¹⁹ W chwili powstania, w lipcu 1948, ZAMP liczył około 10 tys. członków, co stanowiło około 11% studentów. M. WIERZBICKI, *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie*, Warszawa 2006, s. 275-276.

tolickich²⁰. Władze komunistyczne uznawały Kościół za głównego przeciwnika w pracy nad młodzieżą szkolną i studencką²¹. Rola ZMP na KUL-u była więc szczególnie, organizacja ta dążyła do przejęcia kontroli nad młodzieżą studencką, w dalszej kolejności do opanowania uniwersytetu. ZMP nie zapowiadał walki z wyznaniem katolickim, bo formalnie deklarowano neutralność światopoglądową, ale walkę z Kościołem katolickim jako instytucją²². W KUL-u przedmiotem ataków ze strony ZMP stali się niektórzy wykładowcy i pracownicy naukowcy, uznawani za „wrogów marksizmu i krzewicieli poglądów idealistycznych”. Prof. Irenie Sławińskiej (historykowi literatury) zarzucano propagowanie potrzeby uprawiania sztuki „bez zabarwienia ideologicznego, bez propagandy”²³.

Wrogiem numer jeden stał się rektor KUL-u ks. Antoni Słomkowski. Władze komunistyczne posunęły się nawet do aresztowania rektora, które miało miejsce 1 kwietnia 1952 r.²⁴ W uzasadnieniu aresztowania podano, że ks. Słomkowski w latach 1947-1950 w Kielcach, Lublinie i Gdyni „bez zezwolenia Komisji Dewizowej handlował zagranicznymi środkami płatniczymi”. Pretekstem do zastosowania represji wobec rektora było pozyskiwanie środków finansowych na KUL. Jednak faktycznym powodem aresztowania był sprzeciw rektora Słomkowskiego wobec dopuszczenia działalności na terenie uniwersytetu kontrolowanych przez komunistów Federacji Polskich Organizacji Studenckich²⁵. Pomimo instrukcji Ministerstwa Oświaty z kwietnia 1950 r. nakazującej ścisłą współpracę rektorów uniwersytetów ze Związkiem Młodzieży Polskiej²⁶, Zrzeszeniem Studentów Polskich²⁷ i przede wszystkim ze Związkiem Akademickiej Młodzieży Polskiej²⁸ ks.

²⁰ Tamże, s. 277.

²¹ J.W. WOŁOSZYN, „Walczyć o dusze młodzieży”. Zmagania Związku Młodzieży Polskiej z Kościołem katolickim na Lubelszczyźnie 1948-1957, Lublin 2009, s. 74.

²² Tamże, s. 276.

²³ Tamże, s. 167.

²⁴ Księdza Słomkowskiego aresztowano w Seminarium Duchownym Księży Pallotynów w Ołtarzewie; BKUL, Wspomnienia ks. Antoniego Słomkowskiego, rkps 1131, k. 61; K.M. WZOREK, *Katolicki Uniwersytet Lubelski w życiu i aktywności ks. Antoniego Słomkowskiego*, s. 91-92.

²⁵ Federacja Polskich Organizacji Studenckich powstała w marcu 1948 w Krakowie. Skupiała samorządowe, samopomocowe, turystyczne organizacje studenckie, a także koła naukowe i stowarzyszenia kulturalne.

²⁶ Związek Młodzieży Polskiej powstał w lipcu 1948 na zjeździe we Wrocławiu. Został stworzony na wzór sowieckiego Komsomołu z przymusowego połączenia Związku Walki Młodych, Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, Związku Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici”, Związku Młodzieży Demokratycznej.

²⁷ Zrzeszenie Studentów Polskich powstało w 1950 z przekształcenia Federacji Polskich Organizacji Studenckich.

²⁸ Związek Akademickiej Młodzieży Polskiej powstał w lipcu 1948 na kongresie organizacji akademickich we Wrocławiu z połączenia Akademickiego Związku Walki Młodych „Życie”, Związku

Słomkowski nie uległ naciskom i nie zgodził się na ich funkcjonowanie na KUL-u. Książd rektor zdawał sobie sprawę, że członkowie tych organizacji „mieli polecenie, by stwarzać Uniwersytetowi trudności i doprowadzić do jego likwidacji”²⁹. Władze komunistyczne chciały się pozbyć nieugiętego rektora i zastąpić go osobą bardziej spolegliwą. Następcą ks. Słomkowskiego został ks. Józef Iwanicki³⁰, którego kandydaturę zaakceptowały władze oświatowe. Choć nieco zmienił się stosunek nowego rektora do koncesjonowanych organizacji młodzieżowych, to ich działalność w murach KUL-u nadal nie została zalegalizowana, a studenci w większości nie byli zainteresowani przynależnością do tego typu grup. „Istniejące w tym okresie na KUL-u ZMP i ZSP oraz POP PZPR były słabe i nie mogły należycie kierować walką na uczelni” – pisał w sprawozdaniu Stanisław Rutkowski, kierownik Sekcji VI Wydziału V WUBP w Lublinie³¹. Trudności z trwałym zainstalowaniem na KUL-u komunistycznych organizacji młodzieżowych, a także komórki Podstawowej Organizacji Partyjnej³² spowodowały większe zainteresowanie uczelnią ze strony aparatu bezpieczeństwa, który chętnie wykorzystywał aktywistów państwowych organizacji młodzieżowych do pozyskiwania informacji na temat uniwersytetu. Sprawozdania z działalności tych organizacji na KUL-u trafiały zarówno do ich władz wojewódzkich, jak i na biurka funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa.

Ważną formą aktywności ZAMP była samopomoc naukowa, połączona ze staraniami o przejście studenckich kół naukowych. Opracowano projekt reorganizacji kół i przygotowano nową ordynację wyborczą, która zapewniała członkom ZAMP zajęcie w nich stanowisk kierowniczych³³. Aktywiści ZAMP dążyli do przejścia

---

Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej, kół akademickich Związku Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej i Związku Młodzieży Demokratycznej. W 1950 ZAMP włączono do ZMP.

²⁹ J.W. WOŁOŻYŃ, „*Walczyć o dusze młodzieży*”, s. 166.

³⁰ Józef Iwanicki (1902-1995) – ksiądz, profesor filozofii i logiki, rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz Akademii Teologii Katolickiej. Po aresztowaniu przez Urząd Bezpieczeństwa ks. rektora Antoniego Słomkowskiego Senat Akademicki KUL wybrał ks. Iwanickiego na stanowisko rektora. Funkcję tę pełnił do października 1956. Gdy w 1954 władze państwowe utworzyły Akademię Teologii Katolickiej w Warszawie, został tam profesorem zwyczajnym (1 XI 1954) i kierownikiem Katedry Psychologii Teoretycznej i Eksperymentalnej. Po wydarzeniach politycznych 1956 zrezygnował z pracy na KUL-u i przeniósł się na stałe do Warszawy, aby całkowicie poświęcić się pracy w ATK i w Seminarium Duchownym we Włocławku. Zob. *Ks. Józef Iwanicki (1902-1995)*, http://www.kul.pl/ks-jozef-iwanicki-1902-1995,art_1090.html (dostęp: 19 I 2014).

³¹ AIPN Lu, Wydział IV, sygn. 08/267, t. 2, k. 232, Ciemnogród, Olimp. Materiały dotyczące KUL-u.

³² Podstawowa Organizacja Partyjna – najmniejsza jednostka Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, istniała w zakładach pracy, uczelniach i instytucjach kulturalnych.

³³ Archiwum Akt Nowych, Zarząd Główny ZAMP, sygn. 422/13, k. 33, Sprawozdanie z działalności ZAMP w grudniu 1948.

nadzoru nad Bratnią Pomocą³⁴, studenckimi kołami naukowymi i innymi organizacjami młodzieżowymi na KUL-u. Szczególnie ważna była Bratnia Pomoc, która rozdzielala i przyznawała wsparcie finansowe dla studentów. Bratniak był organizacją przypominającą nieco dzisiejszy samorząd studencki, ale o szerszym zakresie kompetencji: prowadził dom akademicki, stołówkę, zajmował się pomocą żywnościową, odzieżową, a także sanitarną i finansową oraz naukową dla studentów³⁵. Korzystało z niej wiele młodzieży KUL-owskiej, dlatego kierowanie Bratnią Pomocą wiązało się z przejściem kontroli nad liczną grupą studentów oraz niebezpieczeństwem przyznawania stypendiów według klucza ideologicznego i klasowego.

W gazecie ściennej ZAMP na KUL-u z 1950 r. napisano, że „winniśmy zwrócić baczność uwagę na to, aby stypendia trafiały do tych, dla których są przeznaczone”. Działaczom ZAMP zależało, aby stypendia były rozdzielane wśród studentów, którzy prezentowali właściwą postawę ideologiczną, „godną studenta i obywatela Polski Ludowej”³⁶.

Na początku roku akademickiego 1949/50 Senat KUL powołał nowy zarząd Bratniej Pomocy, w którego skład weszli przedstawiciele kół naukowych i innych organizacji studenckich. Uchwalono nowe statuty i regulaminy dla kół naukowych. Mimo to jeszcze w 1949 r. władze oświatowe cofnęły zgodę dla Bratniej Pomocy na przyznawanie stypendiów. Następnie zlikwidowano Bratniak i działające w KUL-u organizacje religijne. Decyzją ks. Słomkowskiego pomocą materialną dla młodzieży zajął się Referat Pomocy Młodzieży Akademickiej przy rektorze KUL.

Struktury ZAMP funkcjonowały na KUL-u, choć formalnie nie zostały zalegalizowane przez władze uczelni. Według sprawozdania z działalności tej organizacji ze stycznia 1949 r. na KUL-u istniały cztery koła ZAMP: przy Sekcji Ekonomicznej, Sekcji Prawnej, Wydziale Humanistycznym oraz sekcji „Studium”³⁷. Pomi-

---

³⁴ Bratnia Pomoc (Bratniak) to studencka organizacja samopomocowa, istniejąca na polskich uczelniach od połowy XIX w. Zajmowała się m.in. rozdzielaniem pomocy socjalnej dla niezamożnych studentów poprzez system pożyczek i stypendiów, prowadzenie tanich jadalni. Po II wojnie światowej Bratniaki odrodziły się, lecz w kolejnych latach zostały zlikwidowane i zastąpione Zrzeszeniem Studentów Polskich. S. OLCZAK, *Bratnia Pomoc na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, w: *Rzeczpospolita Akademicka*, s. 123-125.

³⁵ Tamże.

³⁶ Archiwum Uniwersyteckie KUL (dalej: AKUL), Kancelaria Rektorska, Sprawy studentów szkół wyższych uczelni w Polsce 1946-1950, Deklaracja ZAMP [akta z AKUL nie mają paginacji].

³⁷ D. GAŁASZEWSKA-CHILCZUK, *„Wrogie” uniwersytety. Polityka państwa komunistycznego wobec Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (1944-1969)*, Warszawa 2013, s. 197.

mo wielu starań jego członków ZAMP nie rozwinął szerzej działalności. Sposoby „zdobycia” KUL-u miały pójść dwiema drogami: przekonania młodzieży do wstępowania do organizacji, a następnie do zachęcenia jej do walki o materialistyczny światopogląd.

Ofensywa na KUL jest dwukierunkowa, jeden kierunek to walka o autorytet organizacji na uczelni, drugi walka o światopogląd marksistowski przez koła naukowe, odczyty na tematy światopoglądowe z punktu widzenia naukowego, prace w zespołach³⁸.

Zebrania poszczególnych kół odbywały się raz w miesiącu, uczestniczyło w nich od 30 do 50% członków. Koło ZAMP na KUL-u liczyło około 200 osób, tj. około 10% ogółu studentów³⁹. Członków kierownictwa KUL-owskiego ZAMP według raportu z działalności tej organizacji miał cechować „brak bojowości, entuzjazmu do wykonywanej pracy politycznej oraz zły stosunek do spraw organizacyjnych”⁴⁰. Brak sukcesów w pracy organizacyjnej tłumaczono m.in. brakiem własnego lokalu oraz atmosferą na uczelni. W jednym ze sprawozdań utyskiwano, że

ZAMP przy KUL-u powstał i rozwijał swoją działalność w trudnych warunkach politycznych i organizacyjnych [...] Reakcyjne kierownictwo KUL-u oraz pozostająca pod jego wpływami wsteczna część młodzieży robiła wszystko, by na każdym kroku utrudniać pracę ZAMP-u⁴¹.

KUL był niełatwym środowiskiem dla ZAMP. W oczach aktywistów tej organizacji „Olimp” (takim kryptonimem wobec KUL-u posługiwał się aparat bezpieczeństwa) był miejscem nieprzychylnym. To „siedlisko wrogów”, gdzie „skupił się najgorszy element z terenu całej Polski”, czytamy w protokołach z posiedzeń Prezydium Zarządu Okręgowego ZAMP z 1950 r.⁴² Studenci niszczyli tabliczki i znaczki ZAMP, wrzucali je do ustępów. Przewodniczący Zarządu Uczelnianego ZAMP Czesław Mazur w piśmie ze stycznia 1950 r. informował o niskim poziomie wyrobienia politycznego członków struktur na KUL-u, wyrażającym się w słabych

³⁸ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Protokół z posiedzenia prezydium ZW ZMP w Lublinie, 9 IV 1953, sygn. 16, k. 130. Zob. J.W. WOŁOŻYŃ, „*Walczyć o dusze młodzieży*”, s. 172.

³⁹ J.W. WOŁOŻYŃ, „*Walczyć o dusze młodzieży*”, s. 172.

⁴⁰ Od początku istnienia piętą achillesową ZMP był niski poziom ideowości szeregowych członków, a nawet aktywu oraz niewielka skuteczność pracy polityczno-wychowawczej. M. WIERZBICKI, *Związek Młodzieży Polskiej*, s. 278.

⁴¹ APL, ZW ZMP, sygn. 757, k. 141, Protokoły z Prezydium ZO ZAMP 1950.

⁴² Tamże, k. 22-23, Protokół z posiedzenia ZW ZMP w Lublinie 20 I 1951.

dyskusjach nad referatami szkoleniowymi i w błędnych wypowiedziach niektórych dyskutantów. Przewodniczący Mazur narzekał, że podczas seminarium przeprowadzonego systemem referatowym na temat „Walka ideologiczna w nauce” w zespole historyków i filozofów część uczestników seminarium nie rozumiała szeregu pojęć, takich jak np. „obiektywizm marksistowskiej nauki”⁴³.

W styczniu 1950 r. na KUL-u odbyła się pierwsza uczelniana konferencja ZAMP⁴⁴. Po zakończeniu obrad w organizacyjnej gazetce ściennej opublikowano sprawozdanie z obrad, w którym czytamy, że wobec:

likwidacji bandyckiego podziemia i obcych agentur [oraz] sukcesów mas ludowych w odbudowie kraju – reakcyjne elementy naszej uczelni z częścią senatu akademickiego na czele czują się coraz bardziej osamotnione i nie mogą już bez trudności uciekać się do faszystowskich metod postępowania prowadząc na KUL wrogą dla interesów młodzieży robotniczo-chłopskiej i władzy ludowej politykę. [...] My członkowie ZAMP wyrażamy gorący protest przeciwko stosowaniu takich metod wobec młodzieży akademickiej, metod, które prowadzą do faszycyzacji życia uczelni i tłumią przejawy postępowej myśli studentów. Jednocześnie żądamy od władz KUL zniesienia antydemokratycznego nacisku na młodzież uczelni, by sama nieskrępowanie mogła wyrażać swój stosunek do aktualnych zagadnień życia akademickiego⁴⁵.

ZAMP zarzucał władzom uczelni przyjmowanie na studia młodzieży z rodzin inteligentkich, zamożnych chłopów oraz niekierowanie się podczas rekrutacji kryterium pochodzenia społecznego kandydatów. Według zarządzeń władz państwowych dla młodzieży robotniczej i chłopskiej powinno być zarezerwowane 60% miejsc na uniwersytecie⁴⁶. O niskim poziomie wiedzy aktywistów ZAMP świadczy fakt, że w sprawozdaniu znalazło się kilkanaście błędów ortograficznych, wiele błędów stylistycznych i interpunkcyjnych, wobec czego ks. rektor polecił zdjąć gazetkę. Kilka dni później w „Sztandarze Ludu” ukazał się artykuł pod tytułem *Rektorat KUL „aresztował” gazetkę ścienną ZAMP*⁴⁷.

Ksiądz Słomkowski nie zgadzał się na formalne zalegalizowanie na KUL-u państwowych organizacji młodzieżowych. Po jego usunięciu z funkcji rektora i aresz-

⁴³ Tamże, sygn. 789, k. 28, Sprawozdanie z działalności Wydziału Organizacyjnego, XII 1950; D. GAŁĄSZEWSKA-CHILCZUK, „*Wrogię uniwersytetu*”, s. 198-199.

⁴⁴ *Młodzież domaga się demokratyzacji nauki. Po konferencji wyborczej ZAMP na KUL-u*, „Sztandar Ludu” 1950, nr 62, s. 3.

⁴⁵ AKUL, Kancelaria Rektorska, Sprawy studentów wyższych uczelni w Polsce 1946-1950, Deklaracja ZMP.

⁴⁶ J. LEWANDOWSKI, *Rodowód społeczny powojennej inteligencji polskiej 1944-1949*, Szczecin 1991, s. 87-126.

⁴⁷ „Sztandar Ludu” 1950, nr 62, s. 3.

towaniu w 1952 r. sytuacja ZMP na KUL-u nieco się poprawiła. Następca ks. Słomkowskiego na stanowisku rektora – ks. Józef Iwanicki – wyrażał bardziej przychylne stanowisko wobec ZMP. Jednak zmiana nastawienia władz uniwersytetu nie usprawniła ani nie rozszerzyła działalności tej organizacji. Nie powiększyła się liczba członków ZMP, wręcz przeciwnie, w roku akademickim 1952/53 zlikwidowano trzy grupy na IV roku prawa i dwie na historii i polonistyce. Zapisał do pracy opuszczał samych zetempowców, którzy nie angażowali się do prac związanych z odbudową miasta, nie zgłaszali się też do pomocy wiejskim czy robotniczym kołom ZMP. Uważali bowiem, że „otrzymane skierowania do niczego nie zobowiązują i że wakacje są po to, aby wreszcie oderwać się od wszelkich ZMP-owskich obowiązków”⁴⁸.

Część młodzieży z KUL-u wstępowała do ZMP ze względów pragmatycznych, gdyż dzięki przynależności do tej organizacji bez problemów otrzymywała stypendium. Uczelniane struktury ZMP wystawiały absolwentowi pod koniec studiów pozytywną charakterystykę polityczną, którą kierowano się podczas przyjmowania do pracy. Absolwenci KUL-u nie otrzymywali bowiem nakazów pracy, którymi były objęte osoby kończące studia państwowe. Do kwietnia 1953 r. absolwenci KUL-u nie otrzymywali też dyplomów, tylko zaświadczenia o ukończeniu studiów, które nie były uznawane przez instytucje państwowe.

Na KUL-u usiłowano podporządkować organizacje studenckie strukturom Federacji Polskich Organizacji Studenckich. Działalności tej organizacji na KUL-u sprzeciwiał się Senat uczelni oraz ks. rektor Słomkowski. W 1949 r. grupa studentów poskarżyła się do rady środowiskowej FPOS na postępowanie władz uczelni. Funkcjonariusze lubelskiego WUBP odnotowali:

W okresie sprawozdawczym rada środowiskowa FPOS otrzymała list studentów „Olimpu”, którzy zwracają się z prośbą o interwencję do Kom.[itetu] Środowiskowego w sprawie oburzonego stanowiska Senatu „Olimpu”, który zabrania studentom należenia do Rady Środowiskowej FPOS. Zarządy Kół i Bratniej Pomocy „Olimpu” reprezentujący ogół studentów pragną wziąć czynny udział w odbudowie naszego państwa i w budowaniu zrębów socjalizmu w Polsce, będąc jednak związanymi z postanowieniami władz uczelnianych z rektorem i Senatem na czele nie mogą należeć do FPOS. W tym wypadku więc, gdyby to w dalszym ciągu było niemożliwe – postępową grupą studentów „Olimpu” prosi o utworzenie prowizorycznego Kom. Środowiskowego FPOS na „Olimpie”⁴⁹.

⁴⁸ D. GAŁASZEWSKA-CHILCZUK, *Polityka państwa wobec Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, s. 50.

⁴⁹ AIPN Lu, Wydział IV, sygn. 08/267, t. 1, k. 52, Ciemnogród, Olimp. Materiały dotyczące KUL-u.

W „Biuletynie” Rady Naczelnej FPOS z 1950 r. czytamy, że „ze względu na wrogie stanowisko Rektora, który nie zezwolił na zorganizowanie zebrania”, nie powołano rady uczelnianej organizacji.

Kwestia założenia FPOS była rozpatrywana nie tylko na forum uczelnianym. Sprawą zajmował się także lokalny partyjny organ prasowy „Sztandar Ludu”. Dnia 6 marca 1950 r. opublikowano w nim artykuł, w którym charakteryzowano postępowanie władz KUL-u i ks. rektora jako „anty ludowe i sprzeczne z interesami Polski Ludowej”. Brutalnie zaatakowano ks. Słomkowskiego, którego nazywano „faszystą, wrogiem Polski Ludowej”. Zarzucano mu, że „stosując bezprawie i faszystowskie metody, dyskryminuje młodzież postępową”⁵⁰.

Władze KUL-u nie chciały wyrazić zgody na zalegalizowanie na uczelni FPOS. Powodów było kilka. Po pierwsze – przynależność organizacji studenckich do FPOS była przymusowa, choć statuty federacji przewidywały w tej kwestii zasadę dobrowolności⁵¹. Ponadto statut FPOS był tak skonstruowany, że wprowadzał dominację ZAMP. Ze względu na fakt, że do ZAMP należało około 10% studentów KUL-u, ks. rektor nie wyrażał zgody, aby niereprezentatywna mniejszość podejmowała decyzje dotyczące całej społeczności uniwersytetu. Ksiądz rektor wiedział, ilu studentów KUL-u należy do ZAMP, bowiem posiadał imienną listę członków tej organizacji, którą dostarczyła mu studentka IV roku polonistyki Teresa Wyczółkowska. W materiałach lubelskiego aparatu bezpieczeństwa czytamy:

Rektor polecił Wyczółkowskiej uzyskać wykaz członków ZMP z KUL-u [...] Rektor Słomkowski chwalił się, że wie o każdym posunięciu ZMP i ZSP, Wyczółkowska T. twierdził, że ma swoje wtyczki w ZMP, które jej donoszą o wszystkim a nawet przynoszą jej protokoły zebrań⁵².

⁵⁰ *Uchwała rady Naczelnej FPOS w sprawie KUL-u, „Sztandar Ludu” 1950, nr 65, s. 1.*

⁵¹ J.W. WOŁOŻYŃ, *„Walczyc o dusze młodzieży”*, s. 168.

⁵² AIPN Lu, Wydział IV, sygn. 08/267, t. 1, k. 235, Ciemnogród, Olimp. Materiały dotyczące KUL-u. Studentka KUL-u Teresa Wyczółkowska, którą ks. rektor powołał na stanowisko kierowniczki referatu Pomocy Młodzieży Akademickiej przy Rektoracie KUL, została objęta przez lubelską bezpiekę rozpracowaniem o kryptonimie „WT”. Zamierzano ją wykorzystać przeciw ks. rektorowi, prowadzono też działania pod kątem pozyskania Wyczółkowskiej w charakterze tajnego współpracownika. „Cieszy się ona dużym zaufaniem rektora Słomkowskiego – argumentował kierownik sekcji VI Wydziału V WUBP Stanisław Rutkowski – jest jego «prawą ręką» i zna ponadto innych profesorów, u których bywa w mieszkaniach prywatnych”. Do inwigilacji studentki wykorzystano trzy kontakty poufne: „Hektora”, „Sielankę” i „Leo”. Ten ostatni „awansował” do roli tajnego współpracownika. Informacje dostarczane przez kp. (kontakt poufny) „Leo” oceniano wysoko, gdyż zdobył zaufanie i, jak można przeczytać w aktach WUBP w Lublinie, sympatię Wyczółkowskiej. Z zachowanych akt wynika, że był to Zdzisław Pętala, pozyskany do współpracy przez Stanisława Rutkowskiego. „Dał nam szereg ważnych materiałów dot. działalności Wyczółkowskiej w ramach AK-NSZ w okresie okupacji i po wyzwoleniu, jej wrogich wypowiedzi, nadużyć finansowych w KUL

W kwestii założenia FPOS na KUL-u nacisk na władze uczelni wywierało także Ministerstwo Oświaty. W 1950 r. FPOS przekształcono w Zrzeszenie Studentów Polskich; jego celem było także oddziaływanie ideowo-wychowawcze na studentów w duchu ideologii komunistycznej. W kwietniu tego roku minister oświaty Eugenia Krassowska domagała się, aby rektorzy wspierali tworzenie struktur ZSP na swoich uniwersytetach⁵³. Choć przynależność do tych organizacji była formalnie dobrowolna, to na studentów i władze wywierano nacisk, aby do nich wstępować. Często członkostwo wymuszano szantażem.

Rektorat nie szedł na najmniejsze ustępstwa ani w stosunku do ZMP ani do ZSP. Ignorował zupełnie ich istnienie, ponieważ Zrzeszenie Studentów Polskich była to młoda organizacja na uczelni, nie miała jeszcze wyrobionego autorytetu u młodzieży. Rektor w ogóle się z nią nie liczył i nie uznawał, że w ogóle takie coś istnieje⁵⁴.

Po 1956 r. ZSP na KUL-u – jak zaznacza Dorota Gałaszewska-Chilczuk – okazało się jedyną organizacją świecką, w której skład wchodził również duchowni studiujący na uczelni. Studenci mieli swoich przedstawicieli w Plenum Rady Okręgowej oraz w Radzie Naczelnej ZSP. W 1964 r. organizacja skupiała ponad 40% studentów. ZSP było wykorzystywane przez KUL-owców jako forum do głoszenia poglądów na temat sytuacji katolickiego uniwersytetu w realiach komunistycznych oraz dyskryminowania uczelni przez władze państwa. ZSP organizowało na KUL-u liczne imprezy naukowe o wymiarze lokalnym i ogólnopolskim. Część inicjatyw ZSP otrzymywała dofinansowanie ze strony władz uczelni⁵⁵. Studenci KUL-u, posługując się argumentem o apolityczności ZSP, żądali równego dostępu wszystkich studentów do korzystania z uprawnień, jakie dawała ówczesnie obowiązująca konstytucja. Domagali się także możliwości swobodnego korzystania

---

itp. (ogółem dał w tym okresie 36 doniesień po których przechodzi kilkadziesiąt osób z terenu Lublina i związanych z Wyczółkowską). Ponadto „Leo” przez Wyczółkowską poznał szereg osób wrogiego elementu z Rektorem KUL Słomkowskim (fig.[urant] rozpr.[acowania kryptonim] „Bogobojni”) na czele, u którego zdobył zaufanie do tego stopnia, że ma zostać zatwierdzony na KUL-u w Teatrze Rapsodycznym”. Działalność tw. ps. „Leo” doprowadziła do aresztowania Teresy Wyczółkowskiej we wrześniu 1951 pod zarzutem nieprawidłowości finansowych w Referacie Pomocy Akademickiej. Tamże, sygn. 015/324, t. 1, k. 65, Materna-Wyczółkowska Teresa; tamże, sygn. 003/2020, Pętala Zdzisław; J.W. WOŁOZYŃ, *Chronić i kontrolować. UB wobec środowisk i organizacji konspiracyjnych młodzieży na Lubelszczyźnie (1944-1956)*, Warszawa 2007, s. 247.

⁵³ AKUL, Kancelaria Rektorska, Sprawy studentów wyższych uczelni w Polsce 1946-1950.

⁵⁴ AIPN Lu, Wydział IV, sygn. 08/267, t. 1, k. 133, Ciemnogród, Olimp. Materiały dotyczące KUL-u.

⁵⁵ D. GAŁASZEWSKA-CHILCZUK, „Wrogie” uniwersytety, s. 213.

ze stypendiów fundowanych oraz zniesienia ograniczeń zatrudniania absolwentów KUL-u⁵⁶.

Zarówno ZAMP, jak i FPOS oraz ZSP były to organizacje powstałe z inicjatywy władz komunistycznych i przez te władze wspierane. Ich podstawowym celem było przejęcie kontroli nad wychowaniem i nauczaniem młodzieży studenckiej, a także planowa ateizacja studentów. Nie można się więc dziwić, że próby ich wprowadzenia na KUL spotkały się z oporem władz uczelni, przede wszystkim rektora ks. Słomkowskiego oraz Senatu uczelni. Zgoda na swobodną aktywność tego typu organizacji na uniwersytecie byłaby sprzeczna z jej katolickim charakterem. Ksiądz Słomkowski wspominał:

Przypominam sobie, że starałem się uzasadnić swe stanowisko jako rektor katolickiej instytucji wobec organizacji studenckiej, która stała na gruncie materializmu, oczywiście jak przyznał delegat z Warszawy, przyjmowała również wierzących, ale żeby im odebrać wiarę⁵⁷.

Ksiądz rektor oprócz zmagania z osobami, które z ramienia tych organizacji funkcjonowały na KUL-u, zmuszony był także odpowiadać na żądania Ministerstwa Oświaty, domagającego się legalizacji na uczelni ZAMP i FPOS. Negocjacje z władzami państwowymi rektor prowadził za zgodą i wiedzą Episkopatu Polski. Ksiądz Słomkowski stawiał warunki, że ewentualne funkcjonowanie tych zrzeszeń na KUL-u musi być zgodne z katolickim charakterem uczelni, przynależność do tych organizacji ma być dobrowolna, a ich władze powinny pochodzić z wyboru, a nie z zewnętrznych nominacji. Jak wynika z protokołu rozprawy sądowej przeciwko ks. Słomkowskiemu, zawarł on z FPOS swoisty pakt neutralności. Członkowie tej organizacji mogli działać na KUL-u pomimo braku formalnej legalizacji.

Nie byłem jednak w stanie przeszkodzić ich zebraniom na KUL. Wprawdzie nigdy im na żadne zebranie w jakiegokolwiek sali na KUL nie pozwoliłem, ale gwałtem sami otworzyli salę zamkniętą na klucz i zagrozili woźnym aresztowaniem, gdyby im przeszkadzali. Na przemoc nie miałem rady⁵⁸.

Stanowcza postawa rektora wobec komunistycznych organizacji młodzieżowych i sprzeciw wobec ich legalizacji na KUL-u spowodowały aresztowanie ks.

---

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ BKUL, Odpis odpowiedzi ks. prof. dra Antoniego Słomkowskiego, rkps 1131, k. 42.

⁵⁸ Tamże, Wspomnienia ks. Antoniego Słomkowskiego, rkps 1131, k. 56.

Słomkowskiego. Formalną podstawą do jego uwięzienia były rzekome nadużycia na szkodę KUL-u i interesu publicznego. W rzeczywistości była to zemsta władz komunistycznych za twardą postawę niezłomnego rektora. Ksiądz Słomkowski pisał po latach:

Duszy młodzieży wam nie oddam. Mogę zginąć, możecie mnie powiesić, ale wiary młodzieży będę bronił. [...] Zaznaczałem nieraz w rozmowach z przedstawicielami ZAMP, iż liczę się z aresztowaniem i utratą życia i zajmowanego stanowiska rektora, ale sumienie nie pozwala mi ustąpić. Do któregoś z nich kiedyś powiedziałem: „Pragnę tylko jednego, mianowicie, aby Pan Bóg dał mi łaskę, bym tak wzniósł się wysoko jako człowiek, abym spoglądał zyczliwie na tych, którzy mnie będą wieszali”⁵⁹.

Środowisko studentów KUL-u w zdecydowanej większości nie uległo ideologii komunistycznych organizacji młodzieżowych. Nie odnotowano masowego procesu wstępowania studentów do tych formacji. Wręcz przeciwnie, władze uczelni sprzeciwiały się ich legalizacji, a większość żaków nie wyrażała chęci przynależności czy aktywności w tego typu organizacjach. Władze KUL-u starały się też zapewnić studentom alternatywne wobec państwowych organizacji formy aktywności. Wspierano studenckie koła naukowe, teatr i chór akademicki, a także działalność duszpasterstwa akademickiego, które organizowało rekolekcje, dni skupienia i spotkania towarzyskie. Zachęcano do uczestnictwa w konferencjach naukowych, wykładach z etyki chrześcijańskiej przygotowywanych w ramach Instytutu Wyższej Kultury Religijnej przy KUL-u. Zarówno ZAMP, jak i FPOS nie znalazły stałego miejsca w krajobrazie studenckiego życia na KUL-u. W oczach działaczy tych organizacji KUL pozostawał „zakładem produkcyjnym świadomych wrogów socjalizmu oraz wyższą szkołą sabotażu i dywersji”⁶⁰.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

ARCHIWUM AKT NOWYCH

Zarząd Główny ZAMP

Zarząd Główny ZMP

ARCHIWUM INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ, ODDZIAŁ W LUBLINIE

Wydział IV, Ciemnogród, Olimp. Materiały dotyczące KUL-u

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Określenia tego użył członek ZU ZMP na UMCS Siemion w czasie krajowej narady aktywu studenckiego 6-7 XII 1952; Archiwum Akt Nowych, Zarząd Główny ZMP, sygn. 451/V-156.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W LUBLINIE

Zarząd Wojewódzki ZMP

ARCHIWUM UNIWERSYTECKIE KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO

Kancelaria Rektorska, Sprawy studentów szkół wyższych uczelni w Polsce 1946-1950

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO

Wspomnienia ks. Antoniego Słomkowskiego

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Dekret o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego z 28 października 1947 roku, „Dziennik Ustaw” 1947, nr 66, poz. 415.

WSPOMNIENIA I RELACJE

Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918-1925, red. G. Karolewicz, Lublin 1978.

Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925-1939 we wspomnieniach pracowników i studentów, red. G. Karolewicz, Lublin 1989.

KRASIŃSCY K. i E., *Przygody człowieka KUL-owego*, w: *Z dyplomem KUL w Polskę*, red. Z. Jasińska, M. Staniszevska, Lublin 1994.

SŁOMKOWSKI A., *Wspomnienia z czasów pełnienia obowiązków rektora KUL*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1944-1952. Wspomnienia i relacje*, red. J. Ziółek, Lublin 1999.

XSIĘŻOPOLSKA-STRZESZEWSKA M., *Moje wspomnienia z KUL*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925-1939 we wspomnieniach pracowników i studentów*, red. G. Karolewicz, Lublin 1989.

KSIĄŻKI I ARTYKUŁY

BIEDROŃ T., *Organizacje młodzieży katolickiej w Polsce w latach 1945-1953*, Kraków 1991.

DUDEK A., GRYZ R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006.

Działalność Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w czasie okupacji, red. J. Ziółek, Lublin 1983.

GŁĘBOCKI H., *Uczelnie wyższe w PRL jako obiekt kontroli operacyjnej ze strony SB (wybrane problemy na przykładzie Krakowa w latach 1975-1989)*, w: *Naukowcy władzy, władza naukowcom. Studia*, red. P. Franaszek, Warszawa 2010.

GAŁASZEWSKA-CHILCZUK D., *Polityka państwa wobec Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w latach 1944-1968*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 2(10), s. 39-68.

GAŁASZEWSKA-CHILCZUK D., „Wrogie” uniwersytety. *Polityka państwa komunistycznego wobec Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (1944-1969)*, Warszawa 2013.

KAROLEWICZ G., *Nauczyciele akademicy KUL w okresie międzywojennym*, t. 2: *Biogramy*, Lublin 1996.

Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów uczelni, red. G. Karolewicz, M. Zahajkiewicz, Z. Zieliński, Lublin 1992.

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. 90 lat istnienia, red. G. Kramarek, E. Ziemann, Lublin 2008.

Ks. Józef Iwanicki (1902-1995), http://www.kul.pl/ks-jozef-iwanicki-1902-1995,art_1090.html (dostęp: 19 I 2014).

- Książd Rektor Antoni Słomkowski. Stulecie urodzin. Materiały z sympozjum KUL, 5 grudnia 2000*, red. M. Chmielewski, Lublin 2001.
- Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1969.
- Księga pamiątkowa w 75-lecie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wkład w kulturę polską w latach 1968-1993*, red. M. Rusecki, Lublin 1994.
- LEWANDOWSKI J., *Rodowód społeczny powojennej inteligencji polskiej 1944-1949*, Szczecin 1991.
- Losy pracowników i studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w czasie okupacji niemieckiej*, oprac. J. Ziółek, Lublin 2009.
- MALINOWSKI C.J., *Książd Antoni Słomkowski jako rektor KUL w opinii współczesnych*, w: *Książd rektor Antoni Słomkowski. Stulecie urodzin. Materiały z sympozjum KUL, 5 grudnia 2000*, red. M. Chmielewski, Lublin 2001.
- OLCZAK S., *Bratnia Pomoc na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, w: *Rzeczpospolita Akademicka. Działalność młodzieży studenckiej na KUL-u w II Rzeczypospolitej*, red. M. Ryba, Lublin 2010.
- PIOTROWSKI M., *Wyjątkowy rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego książd profesor Antoni Słomkowski (1900-1982)*, „Nasz Dziennik” z 29-30 marca 2008, nr 75.
- Przestrzeń wolności i prawdy. Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1944-1989*, red. J. Fert, Lublin 2008.
- Rzeczpospolita Akademicka. Działalność młodzieży studenckiej na KUL-u w II Rzeczypospolitej*, red. M. Ryba, Lublin 2010.
- WARZESZAK J., *Ks. Antoni Słomkowski (1900-1982)*, Warszawa 1995.
- WIERZBICKI M., *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie*, Warszawa 2006.
- WOŁOZYN J.W., *Chronić i kontrolować. UB wobec środowisk i organizacji konspiracyjnych młodzieży na Lubelszczyźnie (1944-1956)*, Warszawa 2007, s. 247.
- WOŁOZYN J.W., „*Walczyć o dusze młodzieży*”. *Zmagania Związku Młodzieży Polskiej z Kościołem katolickim na Lubelszczyźnie 1948-1957*, Lublin 2009.
- WZOREK K.M., *Katolicki Uniwersytet Lubelski w życiu i aktywności ks. Antoniego Słomkowskiego*, Lublin 2012 (praca magisterska napisana w Instytucie Historii KUL na seminarium „Historia XX wieku” pod kierunkiem dra hab. Mirosława Piotrowskiego, prof. KUL) – mps w AKUL.
- ZIÓLEK J., *Ks. Rektor Antoni Słomkowski w powojennej historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2009, t. 22, s. 337-344.
- ZIÓLEK J., *Materialna i naukowa odnowa KUL za rektorstwa ks. prof. Antoniego Słomkowskiego*, w: *Książd rektor Antoni Słomkowski. Stulecie urodzin. Materiały z sympozjum KUL, 5 grudnia 2000*, red. M. Chmielewski, Lublin 2001.

WŁADZE KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO
WOBEC KOMUNISTYCZNYCH ORGANIZACJI MŁODZIEŻOWYCH
W LATACH 1944-1956

Streszczenie

Pod koniec lat 40. ubiegłego wieku komunistyczne władze oświatowe usiłowały przejąć kontrolę nad kształceniem i wychowaniem studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W tym celu wywierały presję na władze uczelni, aby zgodziły się one na utworzenie na KUL-u koncesjonowanych przez władze organizacji: Związku Akademickiego Młodzieży Polskiej, Federacji Polskich Organizacji Studenckich oraz Zrzeszenia Studentów Polskich. Ówczesne władze KUL-u nie wyraziły zgody na zalegalizowanie na uniwersytecie tych formacji. Sprzeciwiał się ich powstaniu rektor ks. Antoni Słomkowski. Za swoją niezłomną postawę został usunięty z uczelni, aresztowany i osadzony w więzieniu. Dzięki jego postawie komunistyczne organizacje młodzieżowe nigdy nie zostały na

KUL-u zalegalizowane. Władze uniwersyteckie oferowały studentom możliwość działania w studenckich kołach naukowych, teatrze, chórze, duszpasterstwie akademickim, proponowały konferencje naukowe, wykłady, spotkania towarzyskie.

Słowa kluczowe: Katolicki Uniwersytet Lubelski; komunizm; młodzież; organizacje.

THE AUTHORITIES OF THE CATHOLIC UNIVERSITY OF LUBLIN
TOWARDS THE COMMUNIST YOUTH ORGANIZATIONS
IN THE YEARS 1944-1956

S u m m a r y

By the end of the 1940s communist educational authorities tried to gain control over education and upbringing of the students of the Catholic University of Lublin (KUL). In order to do that they put pressure on the University authorities to agree to form organizations supported by the communist government: Union of Polish Academic Youth, Federation of Polish Student Organizations, and Polish Students' Association. The University authorities of the time refused to legalise these organizations. Rector of the University Rev. prof. Antoni Słomkowski was against it. Because of his steadfast attitude he was removed from the University, arrested and imprisoned. Thanks to him the communist youth organizations were never legalised in KUL. The University authorities offered their students opportunities for participating in student clubs, a theatre, a choir, Academic Ministry, and also in scientific conferences, lectures and social meetings.

Keywords: The Catholic University of Lublin; communism; youth; organization.

